

TONY INSALL

Britisk sikkerhetstjeneste og mistenkte norske bolsjeviker i mellomkrigstiden

I mellomkrigstiden etterforsket britisk sikkerhets- og etterretningstjeneste virksomheten til nordmenn som man mente fungerte som bindeledd mellom bolsjeviske bevegelser i Skandinavia og Storbritannia, eller som var agenter for Komintern, eller som hadde tette bånd til kjente eller mulige russiske spioner (sannsynligvis GRU-spioner). Denne artikkelen redegjør for resultatene av etterforskningen. Den er basert på dokumenter som er funnet i norske arkiver, eller som nylig er frigitt til Nasjonalarkivet i Storbritannia. Dokumentene beskriver omfanget av enkelte av de undersøkelser som britiske myndigheter foretok, og de gir et bilde av uroen over en økende bolsjevisk aktivitet og infiltrering i Storbritannia i denne perioden. De viser også hvor langt man, med begrensede ressurser, gikk i forsøkene på å oppdage slike trusler og respondere på dem. Artikkelen går også nærmere inn på en del av den politiske bakgrunnen for etterforskningen og får fram de store forskjellene mellom hovedstrømningene i det britiske og det norske arbeiderpartiet, særlig tidlig i mellomkrigstiden, da DNA var medlem av Komintern. Dette faktum kan ha gitt ytterligere næring til de britiske mistankene og vært en ansporing til å foreta de undersøkelsene som er omtalt her.

En av sakene er basert på dokumenter fra det britiske overvåkningspolitiet (Special Branch) som går tilbake til 1919, og som nylig ble funnet i Riksarkivet. Dokumentene var blitt overlevert til den norske sendemannen i London av Sir Basil Thomson, den daværende sjefen for overvåkningspolitiet. De handlet om den unge, norske journalisten Aksel Zachariassen, som ble arrestert, avhørt og deretter utvist fra Storbritannia, etter at det ble oppdaget at han hadde levert penger og beskjeder

fra den ungarske kommunistlederen Bela Kun til Sylvia Pankhurst, som begge var framtreddende bolsjevikere. Senere saker er basert på nylig nedgraderte dokumenter fra Sikkerhetstjenesten i Storbritannia, som er blitt frigitt til Nasjonalarkivet. Den første av dem handler om Leonard Aspaas, en kurér for Komintern som var under etterforskning mens han opererte i Shanghai mellom 1935 og 1937. Det andre tilfellet, som er basert på dokumenter som ble frigitt i begynnelsen av 2007, er Arne Ording. Ording var en høyt ansett norsk historiker med nær tilknytning til Arbeiderpartiet. Han var rådgiver for den norske eksilregjeringen under krigen, og deretter for utenriksminister Halvard Lange. Sikkerhetstjenesten ble oppmerksom på ham og hans søster Molla fordi de hadde nær forbindelse med to kjente eller mulige russiske agenter. Ordings mappe var åpen fra 1935 og fram til 1978, ni år etter hans død. Det ser ut til at Sikkerhetstjenesten aldri har vært i stand til å få mistankene mot ham verken bekreftet eller avkreftet.

Artikkelen bygger på forskningsmateriale i en nylig avlagt doktoravhandling: *The relationship between the British and Norwegian Labour parties from 1945 to 1951*. Avhandlingen utforsker forholdet mellom de to arbeiderpartiene og viser hvordan de uvanlig tette båndene dem imellom i betydelig grad bidro til å styrke de bilaterale forbindelsene mellom Storbritannia og Norge rett etter krigen. Den ser også nærmere på hvordan det

Selv om Arbeiderpartiets politikk gradvis ble moderert etter utmeldingen fra Komintern, holdt den britiske mistroen seg.

britiske utenriksministeriet, og særlig ambassadør Sir Laurence Collier, etter 1945 hadde en sentral rolle i arbeidet med å stimulere og tilrettelegge for denne prosessen. Den viktigste forbindelsen ble etablert mellom Denis Healey, som var internasjonal sekretær i Labour Party fra 1946 til 1951, og Haakon Lie, som var partisekretær i DNA fra 1945 til 1969. Avhandlingen undersøker i hvilken utstrekning partiene samarbeidet om å spre antikomunistisk propaganda som ble produsert av Information Research Department (IRD) i det britiske utenriksministeriet.

Fordi man var bekymret over omfanget av kommunistisk påvirkning i denne perioden, var Norge sterkt prioritert av IRD. Dette nære samarbeidet, som en tidligere nestleder i IRD beskriver som «særlig fortrolig», står i sterk kontrast til forholdet slik det var før krigen.¹ Selv om Arbeiderpartiets politikk gradvis ble moderert etter utmeldingen fra Komintern, holdt den britiske mistroen seg. Da Konrad Nordahl, LO-leder fra 1939 til 1965, reflekterte over dette, uttalte han at en britisk fagforeningsleder ikke engang ville ha spandert en kopp te på sin norske kollega før krigen.²

Norsk medlemskap i Komintern

Dette skyldtes de ideologiske forskjellene mellom de to arbeiderbevegelsene. De hadde lite til felles. Den russiske revolusjon og ettervirkningene



I kretsen rundt Erling Falk og Mot Dag var det misnøye rundt Arbeiderpartiets brudd med Komintern. Her ses fra venstre: Rudolf Broby-Johansen, Karl Kilbom, Jacob Walcher, Erling Falk og Max Strobl ved Minnesund i 1933.

av første verdenskrig skapte stor politisk usikkerhet og sosial omveltning i hele Europa, og revolusjonære fraksjoner forsøkte å vinne fotfeste i de fleste sosialistiske bevegelser. DNA var imidlertid det eneste sosialdemokratiske partiet i Vest-Europa som gikk så langt som til å melde seg inn i Den tredje internasjonale, eller Komintern.³ Det skjedde i 1919. Arbeiderpartiet forlot Komintern etter betydelig debatt i 1923, da det nektet å etterkomme Moskvas krav om kontroll. En mindre gruppe i Arbeiderpartiet som ikke ønsket å bryte med Moskva, gikk da ut og dannet Norges Kommunistiske Parti (NKP). En god stund framover var det likevel ganske mange arbeiderpartimedlemmer som fortsatt hadde sympati for visse sider ved kommunistisk ideologi.⁴ DNA ble samlet igjen i 1927, da en gruppe som i 1921 hadde brutt ut for å stifte Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti (NSA), bestemte seg for å gå inn i partiet

igjen. (Det var bare mulig å oppnå dette ved å bryte de norske båndene - gjennom NSA - til Den Sosialistiske Arbeider-Internasjonale, eller SAI.⁵) Dette skjedde kort tid etter at Robert Stewart, sekretær i det britiske kommunistpartiet, besøkte Oslo i det bestemte ærend å prøve å hindre en sammenslåing av NSA og DNA.⁶ Det var imidlertid ganske mange radikalt innstilte nordmenn som ikke vendte tilbake til Arbeiderpartiet før nokså mye senere. For eksempel var det mange (inkludert Arne Ording) i kretsen rundt Erling Falk og den radikale, intellektuelle gruppen Mot Dag som forlot Arbeiderpartiet i 1925, og de vendte ikke tilbake før i 1936.⁷ I 1923 trakk LO seg ut av Det internasjonale fagforeningsforbund (IFF), som var blitt brakt til live igjen i 1919.⁸ Organisasjonen ble ikke medlem igjen før i 1936. I store deler av mellomkrigstiden hadde dermed verken LO eller Arbeiderpartiet (som ikke vendte tilbake til SAI før i 1938⁹) noen formelle bånd til internasjonale arbeiderbevegelser.

Det var liknende forskjeller også innad i det britiske Labour Party, særlig blant medlemmene av den grupperingen som kalte seg Independent Labour Party (det engelske uavhengige arbeiderparti, ILP). I midten av tjuetårene var en ikke uvesentlig del av ILP i ferd med å bli den største annerledestenkende gruppen i Labour Party, etter at James Maxton ble valgt til formann i 1926, samme år som det var generalstreik.¹⁰ Maxton besøkte Oslo i mars 1930, da han deltok på landsmøtet i Arbeiderpartiet og dessuten holdt innlegg på flere partimøter. På dette tidspunktet, sier historikeren David Aly Redvaldsen, hadde DNA sannsynligvis mer til felles med ILP enn med Labour Party, noe som speiler svingningene og utviklingen i de ulike fraksjonene.¹¹ DNA hadde i lengre tid vært i kontakt med ILP; et DNA-dokument fra 1926 beskriver ILPs strategier og politikk, og nevner at ILPs sekretær Fenner Brockway korresponderte med sosialdemokrater som Halvard Lange.¹² På landsmøtet uttalte Maxton seg kritisk om Labour Party og forklarte hvordan ILP arbeidet for én internasjonal, som ville ha makt til å ta opp kampen mot kapitalismen på internasjonal basis. Han oppfordret DNA til å kjempe for dette. ILP brøt ut av Labour Party i 1932 og flørtet etter en avstemning i 1933 med tanken om å melde seg inn i Komintern, men det kom ikke noe ut av forhandlingene. Forfatter og politiker Gordon Brown nevner at Maxton på en konferanse i kommunistpartiet i 1935 også foreslo en konferanse for å etablere et forenet kommunistparti som kunne representere alle revolusjonære i hele Storbritannia, selv om han senere påstod at han bare hadde snakket om en føderasjon.¹³

Bolsjevikisk påvirkning: Aksel Zachariassen

Historikeren Patrick Salmon påpeker at det var nær kontakt mellom skandinaviske sosialister og lederne for den russiske revolusjonære



Sylvia Pankhurst (i midten) startet Women's Social and Political Union sammen med sin mor og søster i 1906. I 1914 brøt hun ut fra denne og stiftet det mer radikale East London Federation of Suffragettes. Hun ble senere en aktiv kommunist og krigsmotstander.

bevegelsen og siterer Futrell, som viser hvordan Skandinavia og Finland var en av reiserutene for revolusjonære som reiste til og fra Russland før og under krigen.¹⁴ Disse reiserutene var fortsatt i bruk da krigen var over, og ett bestemt tilfelle fortjener nærmere omtale. Det viser hvor foruroliget britiske myndigheter allerede da var over trusselen fra bolsjevismen, og i hvilken utstrekning de tok forholdsregler for å møte den.

I 1919, samme år som Det norske Arbeiderparti ble medlem av Den tredje internasjonale, ble Aksel Zachariassen arrestert av politiet i London etter et møte der han hadde gitt 300 £ til Sylvia Pankhurst, den bolsjeviske utgiveren av *Workers' Dreadnought*. Han ble avhørt i to dager og deretter deportert til Norge. Saken fikk stor publisitet, og innenriksminister Edward Shortt fikk spørsmål om den i Underhuset. Zachariassen fastholdt i 1966, i et brev der han omtaler hendelsen, at han hadde fått stipend og var på studietur i Storbritannia, og at han ikke hadde vært noen agent for Komintern. Han skriver videre at han handlet på vegne av den finske revolusjonære regjeringen, som hadde vært nødt til å flykte til Stockholm etter at den finske revolusjonen ble knust. Den hadde kontaktet ham og bedt ham ta penger og materiell med til Storbritannia og overlevere dette til Sylvia Pankhurst,

I 1919, samme år som Det norske Arbeiderparti ble medlem av Den tredje internasjonale, ble Aksel Zachariassen arrestert av politiet i London.

slik at hun kunne publisere et flygeblad om den hvite terroren i Finland.¹⁵ Han var overbevist om at britisk politi ikke visste hvem som hadde sendt ham.¹⁶

Det finnes imidlertid en mer detaljert og litt annerledes versjon i Riksarkivet, i en redegjørelse om hendelsen fra Sir Basil Thomson til den norske legasjonen i London.¹⁷ Den norske diplomaten og juristen Benjamin Vogt kjente Thomson etter å ha hatt med ham å gjøre i 1917, da den norske statsborgeren Alfred Hagn ble arrestert og dømt til døden etter å ha vært anklaget for spionasje for tyskerne.¹⁸ (Etter en søknad om benådning fra Vogt, som Utenriksministeriet støttet, ble dommen omgjort av Kongen til fengsel på livstid.¹⁹ Hagn ble løslatt i 1919 på grunn av dårlig helse.) Thomson gav Vogt et resymé av det britiske overvåkningspolitiets rapport om saken, en frivillig erklæring undertegnet av Zachariassen selv og en kopi av notater fra avhøret.

Ifølge disse papirene kunne Thomson fortelle Vogt at det var sendt en melding fra Norge om Zachariassens reise til London (men han sa ikke fra hvem), og det ble foreslått at bevegelsene hans skulle overvåkes. Det

er ikke klart hvor han fikk disse opplysningene fra. John Curry, som skrev Sikkerhetstjenestens offisielle historie, påpeker at Thomson av og til sendte agenter utenlands, og at en av dem reiste til Ungarn og rapporterte om den ungarske revolusjonen.²⁰ Det er mulig at denne agenten kan ha skaffet til veie informasjon, men like sannsynlig er det at opplysningene kom fra den britiske legasjonen.

På det tidspunktet hadde britisk etterretning (SIS) en stasjon i Norge. Arkivmateriale fra rapportering i MUN-serien (Ministry of Munitions) viser at stasjonen faktisk ble opprettet så tidlig som i september 1915, med sikte på å få fram informasjon om tysk krigføring. Den avla hyppige rapporter om dette gjennom resten av krigen.²¹ I begynnelsen av 1918 rapporterte den også om den tiltakende bolsjevikiske innflytelsen i Norge.

Et annet dokument i MUN-serien inneholder en rapport om «arbeiderklassens og den sosialistiske bevegelsens holdning». Det siterer hva som ser ut til å være en norsk tjenestemann, og gir en relativt detaljert beskrivelse av virksomheten til Martin Tranmæl (som omtales som «en sjef utenom det vanlige») og Adam Egede-Nissen.²² SIS-stasjonen var operativ også en god stund etter krigen. Ifølge forfatteren Gill Benett fikk sjefen for SIS, Sir Mansfield Cumming, i mars 1920 beskjed om å stenge åtte stasjoner, blant annet Kristiania (som fikk navnet endret til Oslo i 1925), som et innsparingstiltak – men det kom kontraordre like etterpå.²³ Legasjonen var også i kontakt med sjefen for norsk hemmelig politi, som jevnlig gav dem informasjon og nyttige vurderinger i denne perioden. (De rapporterte også til Utenriksministeriet om bolsjevikiske

«Mot slutten av krigen og særlig i 1918 ble således politiets interesse klart forskjøvet fra den ytre spionfare til den indre fiende – i form av den framvoksende og stadig mer revolusjonære arbeiderbevegelsen.»

aktiviteter i Norge, men etter krigen ser det ut til å ha vært en viktigere oppgave å formidle kommunikasjon til og fra de isolerte britiske stasjonene i Moskva og St. Petersburg, som ikke kunne sende sin korrespondanse tilbake til London på en mer direkte måte.²⁴⁾

Selv om Politiets Overvåkningstjeneste (POT) ikke ble opprettet før i juli 1937, hadde politiet drevet kontrapionasje under krigen, og noen tjenestemenn ble involvert i arbeidet mot politisk ekstremisme. Historikerne Knut Einar Eriksen og Trond Bergh påpeker at «Mot slutten av krigen og særlig i 1918 ble således politiets interesse klart forskjøvet fra den ytre spionfare til den indre fiende – i form av den framvoksende og stadig mer revolusjonære arbeiderbevegelsen».²⁵ Nedskjæringer og økonomi gjorde imidlertid at dette arbeidet ikke ble langvarig.²⁶

Thomson forklarte at Zachariassen ble hentet av politiet og avhørt på grunn av enkelte uregelmessigheter i forbindelse med at han registrerte seg som utlending. Da han ble brakt inn, hadde han på seg rundt 50 £, som var et stort beløp den gang. Dokumentene hans ble sjekket, og det ble da oppdaget en notis i kalenderboken som viste at han hadde overlevert penger til Pankhurst. Videre ble det funnet en god del bolsjevikisk litteratur på rommet hans, samt adresser til kjente revolusjonære som var bosatt i Storbritannia, blant annet en velkjent italiensk anarkist som skrev for *Avanti*. Under avhøret erkjente Zachariassen til slutt, etter å ha gitt en rekke selvmotsigende svar, at han hadde tatt med seg pengene for Fred Ström, sekretæren for hva han kalte det svenske arbei-



Bela Kun (i midten med hatt og dokumenter) fotografert med ungarske regjeringskolleger 1. mai 1919.

derpartiet (selv om det i virkeligheten var et Moskva-orientert parti). Da han gav dem til Sylvia Pankhurst, hadde han sagt at det bare var et lite beløp, men at de ville forsøke å skaffe mer. Thomson kommenterte at det svenske partiet hadde fått pengene fra den ungarske Sovjet-regjeringen.

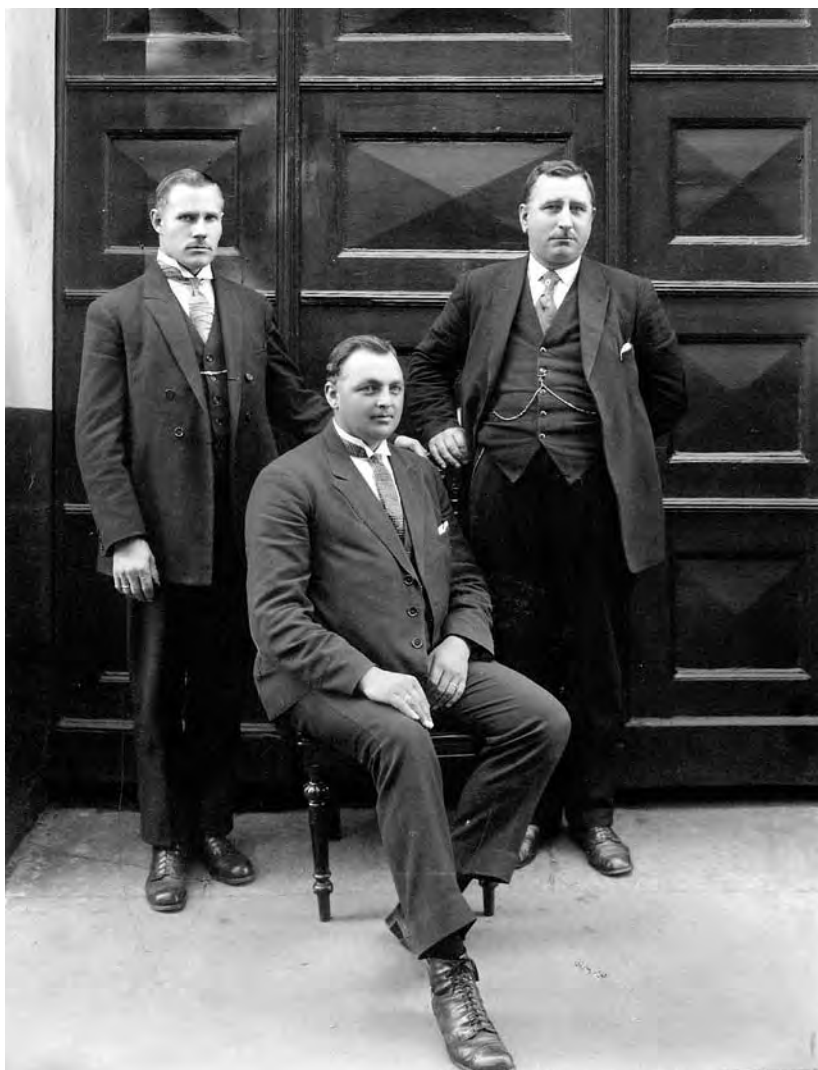
Det var ingen tvil om at Zachariassen hadde kommet som en bolsjevikisk utsending, ettersom han hadde med seg beskjeder fra Bela Kun, den kjente bolsjevikiske lederen for et kupp i Ungarn som førte til et kortvarig regjeringsskifte der i mars 1919. Etter at Zachariassen kom tilbake til Norge, gjorde politiet i Kristiania og Skien (der Zachariassen hadde arbeidet for Bratsberg-Demokraten) en del undersøkelser i forbindelse med rapporten fra legasjonen. De fant at Zachariassen ikke hadde fått noe stipend. Derimot hadde han fått mesteparten av pengene fra sin avis og fra andre arbeiderorganisasjoner. De kunne også fortelle at han hadde en rekke mindre domfellelser og var bøtelagt for militærnektning, med den begrunnelse at militærvesenet ble brukt mot arbeiderne – en ikke uvanlig protest på den tiden.²⁷

Til legasjonssekretær Aal fortalte Thomson at det britiske overvåkningspolitiet anså Zachariassen som svært farlig. Han mente at legasjonen burde advare norsk politi om ham, og informere dem om den omfattende agitasjonen i Sverige og Finland, og om at agitatorene også var i ferd med å angripe Norge. Han la til at nordmennene burde være klar over at det nå var svært mange finner som kom til Norge for å drive påvirkningsarbeid. De var alle bolsjevikere, og Zachariassen var også under deres påvirkning. Thomson konkluderte imidlertid med at han var svært ung, og at «det var mulig at det ville gå bra med ham om han ble passet ordentlig på». Legasjonen sendte Thomsons advarsler med telegram til Kristiania.²⁸

Etter at Zachariassen kom tilbake til Oslo, var han fortsatt aktiv på den politiske venstresiden. Han ble senere sekretær på fulltid for Centralkomiteen for socialistisk skolevirksomhet i 1921 og hadde en lang karriere i norsk arbeiderbevegelse. Han vendte senere tilbake til London som arbeidsattaché ved den norske ambassaden fra 1953 til 1955.²⁹

Annen bolsjevikisk virksomhet med tilknytning til Norge

Zachariassen-saken var ikke det eneste forsøket fra nordmenns side på å gi støtte til bolsjevikere i Storbritannia i denne perioden. I desember 1920 kunngjorde Lloyd George i Underhuset at to engelskmenn og en nordmann, Anker Pettersen, var arrestert i Newcastle anklaget for forsøk på å smugle flere tusen bolsjevikiske flygeblad inn i landet.³⁰ Pettersen ble senere dømt til tre måneders arbeidstjeneste for dette. Forsendelsen



Formannen i Norsk matros- og fyrbøterunion, Anders Birkeland (i midten) var også ansvarlig for å smugle gull til britiske kommunister i 1919.

ble knyttet til Folkets Hus, og det kom senere fram at medlemmer av Norsk matros- og fyrbøterunion hadde fått i stand smuglingsforsøket uten at ledelsen i DNA hadde kjennskap til det.

Som en kommentar til denne hendelsen rapporterte den britiske legasjonen i Kristiania at medlemmer av Arbeiderpartiet, ifølge Social-Demokraten 30. desember 1920, var fast bestemt på å fortsette med å smugle trykksaker inn i Storbritannia, til tross for innsatsen fra politiets side.³¹ Kort tid etter rapporterte legasjonen om en fortrolig henvendelse fra Norges Rederiforbund, som var oppsatt på at den britiske regjeringen måtte få vite at de gjorde alt de kunne for å stanse smuglingen. De spurte

legasjonen om det fantes noen offentlig informasjon i England om historien om at Anders Birkeland, daværende formann i Norsk matros- og fyrbøterunion, i mai 1919 hadde tatt gull med til Storbritannia, som Sylvia Pankhurst hadde fått til å drive sin propagandavirksomhet. Rederiforbundet mente at han hadde gjort dette i all hemmelighet.³² Det er ikke registrert hvilket svar som ble sendt til legasjonen i Norge.³³

Sikkerhetstjenestens etterforskning av Leonard Aspaas

Historikeren John Curry påpeker at etterretnings- og sikkerhetstjenestens undersøkelser i tilknytning til kommunismen vanligvis ikke var særlig høyt prioritert i denne perioden, og særlig ikke i begynnelsen av trettiårene. Begge tjenester hadde innskrenket kraftig etter første verdenskrig. Han konstaterer at det i mesteparten av perioden mellom 1920 og 1940 bare var to tjenestemenn i Seksjon V i SIS, og mellom to og seks i Sikkerhetstjenesten, som arbeidet med kommunist saker.³⁴ Det er imidlertid en del detaljert materiale i det britiske nasjonalarkivet som viser hvordan begge tjenester, til tross for relativt begrensede ressurser, var svært interessert i enkelte nordmenn som de mente hadde kontakt med kommunister.

Blant de tidlige dokumentene om sosialisten og den senere partisanen Leonard Aspaas, er det en del telegrafisk trafikk mellom Moskva og Wien om muligheten for at Aspaas kunne få ansvaret for et ikke nærmere spesifisert nettverk.³⁵ Det finnes ingen ytterligere utdyping av eller forklaring om denne utvekslingen. Den ble snart etterfulgt av et brev fra SIS, med gjengivelse av en beskjed som Kominterns eksekutivkomité i Moskva hadde sendt til sitt kontor i København 14. januar 1935:

Send følgende telegram til Shanghai, adresse Hotel Metropole, Mr. ASPAAS LEONARD:

Alt vel. Avslutt arbeidet raskt. Brev følger. Senderen må være helt «legal».

Brevet, også basert på rapportering fra SIS-stasjonen i Shanghai, inneholdt enkelte biografiske opplysninger om Aspaas, samt en fysisk beskrivelse. Det ble oppgitt at han ifølge opplysninger i passet var dekoratør. Han hadde kommet til Shanghai 7. januar 1935, og det var ventet at han ville oppholde seg der 3-4 måneder.³⁶

Det framgår av senere rapporter fra SIS at Aspaas' aktiviteter ble grundig etterforsket. Valentine Vivian i SIS skrev til Guy Liddell i Sikkerhetstjenesten i september og gav ham nærmere opplysninger om personer som Aspaas var i kontakt med. På listen sto en tidligere våpen-

handler, en italiensk skipsoffiser, en russer og en polakk. Vivian bemerket at det ble foretatt ytterligere undersøkelser omkring Aspaas' aktiviteter. Han tilføyde at «det er interessant å se at han var i kontakt med tre personer med tilknytning til skips- og lufttrafikken til Szechuan. Det anses derfor som mulig at han har fått i oppdrag å bygge opp kommunikasjonslinjer til røde i den provinsen».³⁷ Ett år etter at Aspaas kom til Shanghai, rapporterte SIS at han verken hadde vært i arbeid eller vært involvert i forretninger. «Det sies at han lever av penger han får tilsendt fra velstående foreldre, og at han får 900 dollar i måneden.»³⁸

På dette tidspunktet giftet Aspaas seg også med en russisk kvinne av latvisk opprinnelse, hvis far hadde vært postfunksjonær i Habarovsk i Sibir. Representanten for SIS tok også kontakt med den norske generalkonsulen, som uttrykte forundring over at Aspaas ved sin ankomst hadde vist interesse for å eksportere norsk tømmer til Kina, men uten å ha med noe introduksjonsbrev. Aspaas besøkte Generalkonsulatet en gang til, men registrerte seg aldri der.³⁹ SIS rapporterte til slutt at Aspaas og hans kone hadde reist fra Shanghai til Vladivostok i januar 1937, i den hensikt å vende tilbake til Norge.⁴⁰

Det framgår av senere rapporter fra SIS at Aspaas' aktiviteter ble grundig etterforsket.

Det finnes ingen flere dokumenter av betydning i Sikkerhetstjenestens mappe. Det ser ut til at SIS ikke ble bedt om å fortsette å rapportere om Aspaas' aktiviteter etter at han var tilbake i Norge. Det er vanskelig å si hvor effektiv Aspaas kan ha vært, men hans tilsynelatende mislykkede forsøk på å få til en eller annen form for forretnings- eller handelsvirksomhet, kan ha vært en hindring. Dokumentene gir et interessant innblikk i enkelte av de metoder som ble benyttet til å overvåke en antatt Komintern-agent i utlandet. Å operere i et miljø som Shanghai var imidlertid ikke problemfritt, og det gjorde tydeligvis at SIS ikke kunne foreta en sikker identifisering av andre Komintern-agenter som Aspaas kunne ha vært i kontakt med.

Arne Ording

Det framgår av nylig frigitte dokumenter at Sikkerhetstjenestens etterforskning av Arne Ordings virksomhet var mest intensiv mellom 1935 og 1943, men mappen hans var åpen helt fram til 1978, mer enn ti år etter hans død i 1967. Ording var en framtrедende historiker med tette bånd til Arbeiderpartiet, og han var rådgiver for den norske eksilregjeringen i London under krigen og senere også for utenriksminister Halvard Lange. Han stod sentralt i utformingen av norsk utenrikspolitikk i denne perioden, og hans publiserte dagbøker i to bind viser langt på vei hvilken stor innflytelse han hadde.⁴¹ Han og hans søster Molla tiltrakk seg Sikkerhetstjenestens oppmerksomhet fordi de i 1934-35 hadde nære bånd til



Arne Ording (1898-1967) flyktet med regjeringen til London 1940. Kort etter at Trygve Lie overtok som utenriksminister etter Halvdan Koht, ble Ording konsulent i politisk historie og Lies nærmeste rådgiver og fortrolige i departementet. Ordings kontakter med den sovjetiske militære etterretningsorganisasjonen GRU i 1930-årene skapte mistanke blant folkene i Sikkerhetstjenesten.

to kjente eller mulige agenter for GRU. Det var Mary Martin, som var blitt fengslet i Finland og anklaget for spionasje i 1935,⁴² og Max Hodann, en tyskfødt lege, journalist og skribent om seksuelle problemer, med langvarige internasjonale kontakter med kommunister og sovjetisk etterretning.⁴³ SIS rapporterte at Molla, gjennom Emil Stang,⁴⁴ fikk jobb i Genève som guvernante for Martins sønn George.⁴⁵ Mistankene mot Ording var

nok til at Sikkerhetstjenesten fikk fullmakt fra Utenriksministeriet til å kontrollere posten hans da han bodde tre måneder i London i 1935. SIS bemerket at tidligere fullmakter fra Utenriksministeriet vedrørende Hodann og hans nære medarbeider Lise Lindbæk hadde frambrakt bevis for at Molla Ording hadde visst mer om Martin-saken enn hva man først hadde trodd.⁴⁶

Senere SIS-undersøkelser avdekket at finnene ikke tidligere hadde støtt på Ording, men undersøkelserne fikk dem også til å tro at gruppen Stang-Ording-Lindbæk-Hodann hadde tettere bånd til sovjetisk etterretning enn først antatt.⁴⁷ Kontrollen av Ordings post gav informasjon om hans kontakter og virksomhet i London. Noe av det virker uskyldig, men kan også ha gitt næring til en mistenksom etterforskers nysgjerrighet. For eksempel skrev Ording i april 1935 til Hodann og fortalte at han ikke hadde kunnet ta kontakt på telefon. Han la til:

Jeg vil gjerne møte deg. Send meg et kort og si om du er hjemme en kveld. Eller kanskje vi kunne møtes et annet sted. Det lar seg neppe gjøre hjemme hos meg.⁴⁸

Annen korrespondanse kan ha vært viktigere. Således skrev Joseph Kruk, en polakk som ikke er ytterligere identifisert i disse papirene, et kryptisk brev på tysk til Ording på et papir med det engelske uavhengige arbeiderpartiets brevhode:

Prøv å være i Britisk Museum mellom 12.30 og 13.00 i morgen. Jeg kommer til å være der, og vi har en hastesak å diskutere.⁴⁹

Kruk inviterte senere Ording til en uformell middag som ble holdt av en gruppe utenlandske revolusjonære sosialister i anledning femtiårsdagen til James Maxton, som da var formann i ILP. Den siste korrespondansen fra denne perioden, rett før Ording reiste hjem til Oslo, handler om hans tilstedeværelse på et møte i den utvidede eksekutivkomiteen i International Bureau for Revolutionary Socialist Unity i august 1935.⁵⁰

Da Ording kom tilbake til London i juni 1940 og begynte med norsk kringkasting i BBC, sendte Sikkerhetstjenesten et advarende brev til BBC: «Han er ikke særlig sikker, og om han får anledning til å bruke mikrofonen, bør han overvåkes nøye.» Men de erkjente at mistankene mot ham ennå ikke lot seg bekrefte, og tilføyde: «Vår mening, som er basert på mistanke mot ham i 1935 og ikke på konkrete fakta, er at det ikke er særlig trygt å la ham få frihet til å bruke mikrofon.» Utover å merke seg denne advarselen gjorde ikke BBC noe mer med saken.⁵¹ På dette tidspunktet informerte Sikkerhetstjenesten SIS om at den opprinnelige

Mistankene mot Ording var nok til at Sikkerhetstjenesten fikk fullmakt fra Utenriksministeriet til å kontrollere posten hans da han bodde tre måneder i London i 1935.

mappen om Ording var blitt ødelagt.⁵² Noen måneder senere skrev Sikkerhetstjenesten også til Utenriksministeriet og gav en mer detaljert advarsel om Ording:

Vi er ikke trygge på Ording og hans søster ... som vi ble oppmerksomme på i 1935 da de var mistenkt for å være agenter for Sovjet. Dette betyr ikke bare at man trodde de var kommunister, noe som nokså ofte er tilfellet med nordmenn, men at man mente at de faktisk var i arbeid for den sovjetiske etterretningstjenesten. Mistanken ble aldri endelig bekreftet, men på den annen side ble den heller ikke avkreftet.⁵³

Utenriksministeriet svarte at de hadde rådspurt Sir Cecil Dormer, som var sendemann i Norge, og Raymond Kenney, tidligere presseattaché ved legasjonen i Oslo.⁵⁴ Utrolig nok konsulterte Dormer kong Haakon, for se om han kunne være oppmerksom på eventuelle sikkerhetsanliggender i forbindelse med Ording. Dormer kunne rapportere at kongens reaksjoner ikke tydet på at han hadde kjennskap til noe negativt om Ording. Kennys kommentar var noe mer fornuftig og betryggende: «Ording har gått gjennom en fase med ekstrem sosialisme, noe som er normalt for



Til og med kong Haakon ble kontaktet av tidligere sendemann i Norge, Sir Cecil Dormer, for å sjekke om han var oppmerksom på eventuelle sikkerhetsanliggender i forbindelse med Ording.

nordmenn med hans bakgrunn,» men han var overbevist om at Ording «i dag er helt og fullt lojal mot den sak som er et fritt Norge, og absolutt pålitelig».

Utenriksministeriet konkluderte derfor med at det ikke kunne foreta seg noe før noe negativt beviselig kunne knyttes til ham.⁵⁵ Ording arbeidet gjennom hele krigen som rådgiver for den norske regjeringen. Mappen inneholder sporadiske rapporter fra britisk overvåkningspoliti om hva han foretok seg, for eksempel om at han var til stede på et møte i Socialist Vanguard Group, som var medlem av Militant Socialist International.⁵⁶ Det finnes ikke flere rapporter om ham fra denne perioden. Det foreligger imidlertid et utdrag fra et resymé om Martin-saken som ble skrevet av SIS etter krigen, med en bemerkning om at Ordings søster Molla arbeidet i den norske ambassaden i Stockholm under krigen, og at hun i 1946 var mistenkt for å være agent for russerne. Ingen flere detaljer ble nevnt.⁵⁷ Selv om mappen forble åpen i flere tiår framover, inneholder den ingen papirer som viser at etterforskningen av Ording fortsatte etter at han kom tilbake til Norge etter krigen.

I 1976, antakelig som svar på et spørsmål om hvorvidt Ordings mappe burde bevares, bestemte en tjenestemann i avdeling K i Sikkerhetstjenesten at den skulle holdes intakt. Han påpekte at Ording hadde vært i kontakt med kjente GRU-agenter i 1934-35, og at han hadde bodd i Storbritannia flere ganger, også under krigen. Avdeling K var nå i ferd med å gå gjennom sistnevnte periode.⁵⁸ Ettersom alle senere (og enkelte tidligere) papirer i mappen er redigert, er det ikke mulig å avgjøre i hvilken grad Ording kan ha stått sentralt i dette etterforskningsarbeidet, eller om han har vært rent perifer. Registreringen av bevegelser i mappen viser at den ble benyttet relativt ofte fram til 1978. Ettersom Ording døde i 1967, er det mest sannsynlig at dette videre arbeidet var et forsøk på å nøste opp alle løse tråder fra etterforskningen av Martin og Hodann, for å sikre at intet var ugjort. Det er ikke noe i de nedgraderte papirene fra etterkrigstiden som kan tyde på at Sikkerhetstjenesten fortsatt hadde mistanke til Ording.

Dokumentene om Hodann ligger i fem ulike mapper. Blant dem er det papirer der Ording er nevnt, og som ikke ble kopiert til den nye, gjenopprettede mappen. Blant de tidlige dokumentene er det for eksempel et brev fra Liddell til Vivian der han oppsummerer de to tjenestenes informasjon om Hodann, som førte til at oppmerksomheten ble rettet mot forbindelsen mellom Hodann og Ording, og der han foreslår ytterligere undersøkelser.⁵⁹ Det finnes også et kontrollert brev fra Hans Richter, der han ber Ording utvise forsiktighet i forbindelse med overlevering av enkelte publikasjoner til Hodann, og ber ham arrangere et møte med Hodann.⁶⁰

Senere ble det, i et resymé av mappeinnhold i 1935, påpekt at Ording var på vennskapelig fot med den svenske revolusjonære Kilbo (også

etterforsket av Sikkerhetstjenesten) som hadde tilknytning til International Bureau for Revolutionary Socialist Unity.⁶¹

Hodann bodde ett år i Storbritannia, i 1935, fram til oppholdstillatelsen hans ble trukket tilbake. Han var kjent for Sikkerhetstjenesten før han kom til landet. SIS hadde rapportert at «Hodann hadde arrangert et møte i Berlin i 1928 med sjefen for den russiske etterretningstjenesten

Mens Hodann bodde i London, ble han flere ganger observert på besøk hjemme hos en kurér for Komintern.

og Dr. Gumbel fra Heidelberg, som ble tilbudt jobb som russisk agent i Tyskland og omkringliggende stater, noe han tok imot».⁶²

Sikkerhetstjenesten visste også at han hadde vært et fram-tredende medlem av Den internasjonale komité for Sovjetunionens venner i Berlin fra 1928.⁶³ Mens Hodann bodde i London, ble han flere ganger observert på besøk hjemme hos en kurér for Komintern.⁶⁴ Han hadde også kontakt med kjente kommunister. Sikkerhetstjenesten bemerket imidlertid at etterforskningen var blitt vanskeliggjort ved at lederen for politiets etterforskningskontor i Norge ble betraktet som upålitelig, og at det ville være uklokt å gjøre videre undersøkelser.⁶⁵ Selv om etterforskningen fortsatte på andre måter, er det ikke noe som tyder på at det ble funnet noe under Hodanns opphold i London som styrket mistankene om at han var en russisk spion.

Etter at Hodann forlot Storbritannia, oppholdt han seg en tid i Palestina og senere i Spania under borgerkrigen der, da han arbeidet i Hærens sanitetstjeneste. Han flyttet til Sverige under den andre verdenskrig, der SIS rapporterte at han i hemmelighet var blitt valgt til å sitte i den kommunistdominerte Free Germany Committee i Stockholm.⁶⁶ Interessant nok ble han så brukt av SOE i en noe uklar rolle. Han var ikke den eneste kommunisten som hadde fått jobb av SOE – James Klugmann var et langt mer fram-tredende og innflytelsesrikt eksempel. Her er det imidlertid en del uklarheter fordi Hinks, SOEs representant i Stockholm med ansvar for PWE-saker, som ansatte Hodann, ble mistenkt for å spionere for Russland.⁶⁷ I et senere mappenotat i 1955 står det at «man mente det var gode grunner til å tro at Hodann samarbeidet med russerne», men det er ikke klart om denne kommentaren refererer til nye opplysninger, eller om det bare var en gjentakelse av de gamle mistankene.⁶⁸ Det foreligger ikke noe nytt materiale av betydning om ham. Hodann døde i 1946, 52 år gammel.

Det frigitte materialet er ikke tilstrekkelig til at man kan trekke noen endelige konklusjoner om hvorvidt det var hold i Sikkerhetstjenestens betenkeligheter med Ordning. Det finnes sannsynligvis mange liknende uløste saker, enten fordi mistankene vedvarer, eller fordi de avgjørende bevisene mangler. Det er en klar forbindelse mellom Ordings søster Molla og den domfelte russiske spionen Mary Martin. Tilknytningen mellom



Den tyske flyktningen Max Hodann og Lise Lindbæk var samboere og nære medarbeidere i 1930-årene. I felles engasjement for jødesaken dro de til Palestina og skrev boken *Jødene vender hjem*. Da Hodann bodde i London i 1935 hadde han kontakt med kjente kommunister.

Hodann og Ording er langt mindre overbevisende, ettersom mistankene mot Hodann ikke lot seg bekrefte. Før krigen hadde Ording selv radikale synspunkter, som så mange andre nordmenn på den tiden, og han hadde kontakt med andre, også med kommunister, som stort sett hadde de samme meningene som ham selv. Disse forbindelsene kan i seg selv meget vel ha vært nok til at han kom i fokus i en etterforskning som ikke umiddelbart ble avblåst i etterkrigstiden, da det var en generelt utbredt bekymring over omfanget av sovjetisk påvirkning. Det er ikke noe i mappen som tyder på at Sikkerhetstjenesten var klar over i hvilken grad Ording senere modererte synspunktene sine, eller at han ble medlem av Arbeiderpartiet igjen i 1936. Etter brevvekslingen med Utenriksministeriet da Ording kom til London og ble ansatt i BBC, foregikk all korrespondanse enten med politiet eller med SIS. Sikkerhetstjenesten ser ikke ut til å ha søkt eller mottatt annen informasjon som kunne ha gitt mer kunnskap om Ordings endrede politiske syn eller virksomhet.

Det faktum at etterforskningen fortsatte om lag 30 år etter at Ording først forlot Storbritannia, og ca. 10 år etter hans død, tyder imidlertid på at nye opplysninger kan ha kommet til. Siden de aktuelle dokumentene er blitt redigert, er det ikke mulig å avgjøre om de gjaldt Ording selv, eller om han bare var perifer i en større og mer intensiv etterforskning. Uansett hva som er sannheten, hadde Ording en framtrædende posisjon

som historiker, som et eldre og erfarent medlem av Arbeiderpartiet og som rådgiver for regjeringen. Han gikk også for å være svært pro-britisk. Ambassaden i Oslo var ofte i kontakt med ham, og i midten av femtiårene besøkte han ambassadøren hver uke for å ha en samtale om aktuelle spørsmål.⁶⁹

Etterforskningen av Ording og hans kontakter er den eneste tråden i disse sakene som vedvarte under og etter krigen. Selv om den ikke ser ut til å ha vært aktiv etter krigen, må den betraktes som et uvanlig og interessant unntak fra den generelle utviklingen i forbindelsene mellom de to landene og deres respektive sosialdemokratiske partier, som ble nærere og mer fruktbare ettersom krigen nærmet seg. Nyere forskning gir ytterligere belegg for at Arbeiderpartiet i Norge og Labour i Storbritannia knyttet noen bånd mellom 1945 og 1951 som var tettere enn mellom Labour og noe annet sosialdemokratisk parti i Europa. Dette skyldtes langt på vei kontakten mellom Denis Healey og Haakon Lie. De møttes ofte og etablerte et meget nært og effektivt samarbeid, ettersom de begge var opptatt av å utvikle et sosialistisk samarbeid om gjenoppbyggingen av Europa etter krigen, og av hvordan de sammen kunne begrense den kommunistiske påvirkningen, ikke minst ved å benytte materiell og ideer som ble til i Utenriksministeriets Information Research Department i London.

Noter

- 1 Forfatterens samtale med Adam Watson 3. april 2007. Watson var nestleder i IRD, som ble opprettet i begynnelsen av 1948 og var ansvarlig for spredningen av anti-sovjetisk propaganda fra 1948 til 1950.
- 2 Konrad Nordahl, *Dagbøker Bind 1 1950–1955* (Oslo: Tiden 1991), s. 386.
- 3 Nils Morten Udgaard, *Great Power Politics and Norwegian Foreign Policy* (Oslo: Universitetsforlaget, 1973), s. 20.
- 4 Konrad Nordahl, som var ivrig antikommunist etter den andre verdenskrig, var medlem av NKP fra opprettelsen i 1923 og fram til 1929.
- 5 Price, *The International Labour Movement* (London: Oxford University Press 1945), s. 31.
- 6 Lindley, depeše av 17. januar 1927, N 349/349/30, FO 371/12567.
- 7 Jakob Sverdrup, innledning til *Arne Ordings Dagbøker 19. juni 1942–23. juli 1945* (Oslo: Tano Aschehoug, 2000), s. 18–19.
- 8 T. K. Derry, *A History of Modern Norway 1814–1972* (Oxford: Clarendon, 1973) s. 311.
- 9 Price, *The International Labour Movement*, s. 45.
- 10 Andrew Thorpe, *A History of the British Labour Party* (Palgrave, 2001) s. 58.
- 11 David Aly Redvaldsen, *The British and Norwegian Labour parties in the interwar period with particular reference to 1929–1936: Electoral Prospects*, upublisert doktoravhandling, fotnote.

- 12 Brev fra Haakon Meyer i Paris til DNA 28. august 1926, Internasjonale forbindelser 1896–1927, Daa 6 Arbeiderbevegelsens arkiv, Oslo.
- 13 Gordon Brown, *Maxton* (Edinburgh: Mainstream, 1986) s. 272.
- 14 Patrick Salmon, *Scandinavia and the Great Powers 1890–1940* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997) s. 173; Michael Futrell, *Northern Underground: Episodes of Russian Revolutionary Transport and Communications Through Scandinavia and Finland 1863–1917* (London, 1963).
- 15 Sylvia Pankhurst fortsatte å ha en del kontakt med DNA. Hun skrev til partiet i januar 1921 i et forsøk på å få det interessert i en synopsis av en bok hun hadde skrevet om Sovjet-Russland. På grunn av de mange fordommene tvilte hun likevel på at hun ville få noen til å gi den ut. Internasjonale forbindelser 1896–1927, D Daa 6, Arbeiderbevegelsens arkiv. Det er ikke registrert noe svar på dette brevet.
- 16 Brev fra Zachariassen til Kendall 9. juli 1966, dokumenter om Zachariassen, C25, Arbeiderbevegelsens arkiv.
- 17 På bakgrunn av den store bekymringen over bolsjevismetrusselen i Storbritannia på den tiden, og den allmenne interesse av Zachariassens aktiviteter og utvisning, er det litt overraskende at det ikke lenger finnes noen papirer om denne hendelsen i britiske arkiver. På anmodning fra FOIA svarte Innenriksministeriet at man før trettiårene først og fremst var opptatt av å bevare opplysninger om utlendinger som ble britiske borgere. Brev fra Innenriksministeriet til forfatteren, ref. T2677/6 av 2. februar 2006.
- 18 Det finnes en mappe om Hagns sak i Riksarkivet, Boks 481, Rets A.1. Benjamin Vogt hadde for øvrig vært statsråd fra 1903 til 1905, blant annet i Departementet for utenrikske saker, handel, sjøfart og industri.
- 19 En henstilling fra Vogt, med støtte fra Innenriksministeriet, ligger i Hagns mappe WO 141/3/5. Det er også referanser til ham i KV 4/248, der det framgår at han hadde mappe PF15329 hos Sikkerhetstjenesten.
- 20 John Curry, *The Security Service 1908–1945. The Official History*. (Kew: Public Records Office 1999) s. 92. Curry skrev denne boken mens han tjenestegjorde i Sikkerhetstjenesten i 1946. Den ble ikke nedgradert før i 1999.
- 21 Det er et stort antall SIS-rapporter i MUN-serien i Nasjonalarkivet med informasjon om tyske forsøk på å skaffe seg råmateriale til ammunisjon, eller til utvikling av nye våpen, eller til annet knyttet til produksjonen av krigsmateriell. Den første rapporten fra Norge, som siterer den franske ministeren i Christiania (sic) om tysk produksjon av giftgass, er datert 13. september 1915. MUN 4/3586.
- 22 Rapport fra Kristiania 17. mars 1918, MUN 4/3590.
- 23 Alan Judd, *The Quest for C: Mansfield Cumming and the Founding of the Secret Service* (London: HarperCollins, 1999) s. 457–458, sitert av Gill Bennett, *Churchill's Man of Mystery*, (Abingdon: Routledge 2007) s. 49.
- 24 Det er tre bind med mapper i den britiske legasjon, senere ambassade, i Oslo-seriene (FO 337/87 og FO 337/88 med tittelen bolsjeviske interesser i Norge, samt FO 337/90, som har liknende tittel, og som også rapporterer om Litvinoffs og Madsens besøk) med denne korrespondansen.
- 25 Trond Bergh og Knut Einar Eriksen, *Den hemmelige krigen. Overvåking i Norge 1914–1997* (Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 1998) s. 29.
- 26 Ibid. s. 30.
- 27 Special Branch-papirene fra Thomson om arrestasjonen, avhøret og utvisningen av Zachariassen befinner seg i Boks 481 Rets A1.6 i Riksarkivet, sammen med politirapportene fra Kristiania og Skien.
- 28 Chiffer-telegram fra legasjonen til Utenriksdepartementet i Kristiania 22. juli 1919, Boks 481, Rets A1.6, Riksarkivet.

- 29 Zachariassen må ha vært frustrert og skuffet over utfallet av oppdraget han hadde fått, og over at han ble arrestert av britisk overvåkningspoliti. Med en skadefryd som kanskje er forståelig, la han to avisutklipp fra 1926 inn i mappen om hendelsen i Arbeiderbevegelsens arkiv. De handlet om rettssaken og dommen mot en tidligere politimann på høyt nivå som var anklaget for utuktige handlinger i det offentlige rom med en prostituert i Hyde Park. Politimannen var Sir Basil Thomson, og han fikk en bot på 5 £. Det ser ut til at Zachariassens holdning til Storbritannia i beste fall var ambivalent relativt lenge. Da han arbeidet i London som arbeidsattaché i begynnelsen av femtiårene, var det flere konservative aviser i Norge som hadde kritiske kommentarer til enkelte «brev fra London» som dukket opp i norsk arbeiderpresse med signaturen «Old Boy», og som de påstod bar et tydelig preg av å være forfattet av Zachariassen. Brevene var en utvetydig partikommentar til valget i Storbritannia – for eksempel ble Butlers budsjett beskrevet i ett av dem som «mer skamløst enn noen hadde ventet», og Zachariassen ble anklaget for å misbruke sin diplomatiske stilling i London når han skrev slike artikler. Ambassaden i Oslo la til at det var liten tvil om at Zachariassen var forfatteren, og siterte sitt belegg for dette. Northern Department kommenterte at det muligens var uriktig av Zachariassen å blande diplomati og journalistikk, men det så ikke ut til å foreligge nok bevis til å kunne levere en klage, særlig siden han skulle forlate London to eller tre måneder senere. Og det ble med dette. Brev fra Crawford til Hohler 26. mai 1955, og påfølgende FO protokollføring, NN1905/1, FO 371/116495.
- 30 Dette ble gjengitt i Aftenposten 17. desember 1920 med sitat fra et innlegg som Lloyd George hadde hatt i Underhuset dagen før, og deretter rapportert av legasjonen, FO 337/90.
- 31 Depesje fra de Findley til Curzon 31. desember 1920, FO 337/90.
- 32 Brev fra de Findley til Curzon 31. desember 1920, FO 337/90.
- 33 Norges Rederiforbund rapporterte ganske ofte om kommunistisk virksomhet, hovedsakelig blant sjømenn, til legasjonen i denne perioden. Se for eksempel en rapport om Pettersen-saken som ble gitt til G. Warner 23. desember 1920, FO 337/90.
- 34 Curry, *The Security Service 1908–1945*, s. 85.
- 35 Telegram fra Moskva 2. november 1934, og fra Wien 6. november 1934, KV 2/1821.
- 36 Brev fra SIS, ref. VP/79, 23. januar 1935, KV 2/1821.
- 37 Brev fra Vivian i SIS til Liddell i Sikkerhetstjenesten 3. september 1935, KV 2/1821.
- 38 Brev fra Vivian til Liddell 8. januar 1936, KV 2/1821.
- 39 Brev fra Vivian til Liddell 17. september 1935, KV 2/1821.
- 40 Brev fra Vivian til White 2. februar 1937, KV 2/1821.
- 41 Erik Opsahl (ed) *Arne Ordings Dagbøker 19. juni 1942–23. juli 1945* (Oslo: Tano Aschehoug, 2000) og Gerd Mordt (ed) *Arne Ordings Dagbøker 24. juli 1945–4. april 1949* (Oslo: Universitetsforlaget 2003).
- 42 Brev fra Sikkerhetstjenesten til Vivian i SIS 23. april 1935, KV 2/2560. Det framgår av senere korrespondanse at hun ble dømt til åtte års fengsel. Brev til Stone, Security Liaison Officer i Washington, 31. januar 1955, KV 2/2342.
- 43 Sikkerhetstjenesten har frigitt fem bind med dokumenter om Hodann, KV 2/2339 – KV 2/2343. Selv om de bare refererer til hans «mulige sovjetiske etterretningskontakter», er det referanser i Ordings mappe, for eksempel et notat fra J. C. Brown, K7/D2 i mai 1976, som beskriver Hodann som en «kjent GRU-agent». Hodanns mappe inneholder intet avgjørende bevis for at han var russisk spion.
- 44 Stang var en politiker på venstresiden som ledet Arbeiderpartiet i 1922–

- 23, og som hadde gått ut av NKP i 1927. Han var jurist, og i midten av trettiårene var han juridisk rådgiver for den sovjetiske ambassaden i Oslo.
- 45 Brev fra SIS 11. april 1934, CX/12650/2082/C/V, KV2/2560.
- 46 Internt notat undertegnet av KMMS 23. april 1935, KV 2/2560.
- 47 SIS-rapport CX/12650/2082/V av 13. juni 1935, KV 2/2560.
- 48 Utdrag fra et kontrollert brev fra Ording til Hodann 3. april 1935, KV 2/2560.
- 49 Hentet fra et brev fra Kruk til Ording 24. juni 1935, KV 2/2560. Kruk var en polakk som hadde flyttet til London og var aktiv i ILP i denne perioden.
- 50 Presseklipp fra New Leader 16. august 1935, K 2/2560.
- 51 Vivian i SIS hadde først gjort oppmerksom på Ordings kringkastingsaktiviteter i CX 40316/Vb av 8. august 1940. Påfølgende brev fra Frost til Sir Stephen Tallents 14. august 1940, og svar fra Clark til Frost 19. august 1940, KV/2561.
- 52 Brev fra Frost til Vivian i SIS 14. august 1940, KV/2561. Ording ble så tema i PF44802. Det er mulig at ikke alt det tidligere materialet ble lagt inn i den gjenopprettede mappen.
- 53 Turner til Warr (FO) 7. november 1940, KV 2/2561.
- 54 Raymond Kenney hadde vært et aktivt medlem av arbeiderbevegelsen i begynnelsen av det tjuende hundreåret, og var den første redaktøren av Daily Herald. Han arbeidet med propaganda i Kristiania under første verdenskrig og begynte senere i Utenriksministeriet. Han var rådgiver for den norske regjeringen under andre verdenskrig og tjenestegjorde senere ved den britiske ambassaden i Oslo. Han opprettholdt tette bånd til den norske arbeiderbevegelsen gjennom hele sin karriere. Han var nok langt bedre kvalifisert enn Dormer til å foreta en vurdering av Ording.
- 55 Ward (FO) til Turner 11. desember 1935, KV 2/2561.
- 56 Rapport fra det britiske overvåkningspolitiet 6. mars 1943, KV 2/2561.
- 57 Brev fra SIS 19. juni 1952, KV 2/2561. I brevet blir det også påpekt at Molla hadde vært gift med A. M. Meyer, en fanatisk tysk kommunist som hadde skilt seg fra henne i 1948 på grunn av hennes middelklassebakgrunn.
- 58 Notat fra Brown, K7/D2, mai 1976, KV 2/2561.
- 59 Brev fra Liddell til Vivian 16. april 1935, KV 2/2339.
- 60 Utdrag fra et kontrollert brev fra Hans og Ella Richter til Ording 6. juni 1935, KV 2/2340. Richter er ikke ytterligere identifisert.
- 61 Resymé av mappe oktober 1935, KV 2/2342. Kilbo var tema i Sikkerhetstjenestens PF41092.
- 62 CX/6561 av 29. april 1931, omtalt i et vedlegg datert 17. april 1935, KV 2/2339.
- 63 Brev fra Sikkerhetstjenesten til Utenriksministeriet 20. mars 1935, KV 2/2339.
- 64 Resymé av mappe oktober 1935, KV 2/2342.
- 65 Brev fra Liddell til Vivian 22. oktober 1935, KV 2/2342.
- 66 Mappenotat skrevet av Major Mott oktober 1944, KV 2/2342.
- 67 SIS-rapport, CX/22666 AR5, tatt med i et utdrag datert 23. januar 1953, KV 2/2342.
- 68 Mappenotat januar 1955, KV 2/2342.
- 69 Crawford til Hohler 19. desember 1953, NN1051/2, FO 371/116470.